

■ مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران و میزان انطباق آن با استاندارد (ACRI) در کتابخانه ملی ایران

مهشید برجیان | فریبرز خسروی

■ چکیده

هدف: سواد اطلاعاتی ۲۵۰ نفر کتابدار شاغل با تحصیلات کتابداری و غیرکتابداری در سازمان اسناد و کتابخانه ملی سنجیده شده است. روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش پیمایشی- تحلیلی براساس پرسشنامه محقق ساخته انجام شده است. یافته‌ها: مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی در راهبردهای جست‌وجوی اطلاعات در حد مطلوب است، اما از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی مطلوب نیست. میزان انطباق مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان با استانداردها کمتر از حد مطلوب است. همچنین مهارت سواد کتابداران در تمامی استانداردها (به جز استاندارد ۴) در حد مطلوب است. در استاندارد چهارم مهارت‌های سواد اطلاعاتی کتابداران با مشکل بیشتری مواجه هستند. در مجموع باتوجه به درصد پاسخ از گزینه‌های درست سوالات سواد اطلاعاتی، پاسخ‌دهندگان که در رشته کتابداری تحصیل کرده‌اند در مقابل افراد رشته غیرکتابداری، موفقیت نسبی در پاسخ‌گویی به گزینه‌های درست داشته‌اند. نتیجه‌گیری: باتوجه به نتایج حاصله، ضرورت دارد به ارتقاء سواد اطلاعاتی در دوره کارشناسی توجه بیشتری شده و به برگزاری کارگاه‌های سواد اطلاعاتی، کلاس‌های آموزشی ضمن خدمت، آموزش زبان انگلیسی برای تقویت مهارت سواد اطلاعاتی بیشتر تأکید شود.

کلیدواژه‌ها

سواد اطلاعاتی، کتابدار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی

مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران و میزان انطباق آن با استاندارد (ACRL) در کتابخانه ملی ایران

مهشید برجیان^۱ | فریبرز خسروی^۲

دریافت: ۱۳۹۰/۹/۲۸ پذیرش: ۱۳۹۰/۱۱/۲۶

مقدمه

در مکتب ما کتابمان خواندنی و کلمات پیشوایانمان سخن نو نام دارد. در اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی و همچنین تقویت روحیه بررسی، تتبع و ابتکار در همه زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. پیشرفت تمدن بشری وابسته به سواد و توسعه آن در توده‌های سطوح پایین جامعه است. هر فعالیت پژوهشی که متکی بر تفکر نظام‌مند و مبتنی بر روش علمی است، نیازمند داشتن سواد به مفهوم بسیط آن است. سواد برخلاف تعریف ساده آن، تنها به معنای توانایی خواندن و نوشتن نیست، بلکه مفهومی فراتر و هدف‌هایی والاتر از آن دارد؛ مهارتی اساسی برای توانمندسازی انسان در رشد عقل، منطق، تفکر نظام‌مند و پژوهش. در واقع سواد پیش‌نیاز اصلی برای رشد فکری و توانایی انجام پژوهش است؛ بدون داشتن سواد نمی‌توان به منابع دانش بشری دست یافت و از آنها برای تولید دانش نو بهره گرفت. طی دهه گذشته، یکی از انواع سواد، سواد اطلاعاتی است که امروزه به موضوعی جهانی بدل شده و اقدامات گسترده‌ای در مورد آن در سراسر جهان صورت گرفته است. در سال‌های اخیر، تحولات شگرفی در همه جنبه‌های زندگی از جمله در حوزه اطلاعات و ارتباطات رخ داده است. یکی از این تحولات که با تولید، انتقال، توزیع، تبدیل و کاربرد اطلاعات ارتباط دارد سواد اطلاعاتی است. تاکنون تعاریف متعددی از سواد اطلاعاتی ارائه شده است که در اکثر آنها سواد اطلاعاتی

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
(نویسنده مسئول)
borjian.mah@gmail.com
۲. استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

به معنای توانایی در اتخاذ رفتار اطلاع‌یابی مناسب و به‌منظور شناسایی اطلاعات مورد نیاز برای تأمین نیازهای اطلاعاتی است؛ به‌طوری که دسترسی به اطلاعات مورد نظر به استفاده صحیح اخلاقی و مؤثر از اطلاعات در جامعه منجر شود. باتوجه به تعریف سواد اطلاعاتی، باسواد اطلاعاتی کسی است که آموخته باشد چگونه بیاموزد، ارزش اطلاعات را تشخیص بدهد و وقتی برای حل مشکلی به اطلاعات نیازمند است، توانایی پیدا کردن و تحلیل آنها را داشته و قادر باشد محتوای اطلاعات را با دید انتقادی ارزیابی کند؛ همچنین استفاده از محتوای اطلاعاتی را به‌درستی و با مهارت انجام دهد و از طرفی، توانایی ایجاد محتوای کیفی را نیز داشته و دسترسی به اطلاعات و استفاده از آن را از جنبه‌های اخلاقی و حقوقی مورد توجه قرار دهد (نظری، ۱۳۸۴، ص ۹۰). کتابداران از جمله گروه‌هایی هستند که سواد اطلاعاتی در متن کار آنان قرار دارد و به‌نوعی، از کاربران و اشاعه‌دهندگان این مهارت محسوب می‌شوند. شاید آنان یکی از موجه‌ترین افراد برای آموزش سواد اطلاعاتی به‌شمار می‌روند، اما مسئله اساسی این است که کتابداران تا چه اندازه با مهارت سواد اطلاعاتی آشنایی دارند؟ اگر میزان آشنایی آنان کم باشد طبیعتاً نمی‌توانند آموزشگران موفق باشند. بنابراین مسئله اصلی در پژوهش حاضر این است که در کتابخانه ملی^۳ به تأثیرات تحصیلات کتابداری بر سواد اطلاعاتی پرداخته و آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. نتایج این تحقیق مشخص می‌کند که کتابداران تا چه میزان به مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیاز دارند؛ کدام‌یک از مهارت‌ها باید به آنان آموزش داده شود؛ و کلاس‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای کتابداران چه ویژگی‌هایی باید داشته باشند. همچنین می‌تواند بر نحوه تدوین سرفصل‌های دروس کتابداری در مقاطع مختلف تأثیر داشته باشد. مطالعات بسیاری در داخل و خارج از ایران، در حوزه سواد اطلاعاتی انجام گرفته است. در داخل ایران پربرخ و عباسی (۱۳۸۳) با پژوهشی در دانشگاه فرودسی مشهد، به بحث در مورد اهمیت سواد اطلاعاتی می‌پردازند و این توانمندی را از جمله ویژگی‌های فردی که باید آموزش داده شود، می‌دانند. در این پژوهش روش‌های تدریس که باید مورد توجه قرار گیرد تا آموخته‌ها مفید واقع شود، مهارت‌های فکری مورد نیاز باسوادان اطلاعاتی که باید در آموزش سواد اطلاعاتی مورد توجه باشد و همچنین ویژگی‌های محیط آموزشی مؤثر در فراگیری سواد اطلاعاتی نیز مورد بحث قرار می‌گیرد. مروری بر آموزش‌های سواد اطلاعاتی از دیگر بحث‌های این پژوهش است. از جمله این آموزش‌ها، برنامه‌های سواد اطلاعاتی ارائه شده در کتابخانه مرکزی دانشگاه فرودسی مشهد است. نتایج نظرسنجی انجام شده در رابطه با ویژگی‌های کارگاه‌ها و کیفیت تدریس نشان داد کارگاه‌هایی که به تفاوت‌های فردی و نیازهای فراگیران و به روش‌های یادگیری و ساختار شناختی آنان توجه دارند، از روش‌های تدریس سؤال و جواب، بحث و گفت‌وگو و تمرین استفاده می‌کنند و با ایجاد مشارکت همه فراگیران

۳. نام کامل و رسمی این کتابخانه، از دی ماه ۱۳۸۱ «سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران» است. لازم به ذکر است در پژوهش حاضر به دلیل طولانی بودن عنوان از عبارت «کتابخانه ملی» استفاده شده است.

در روند آموزش و یادگیری، و تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دانشجویان، می‌توانند به اهداف خود برسند. همچنین این تحقیق نشان می‌دهد که بین مهارت سواد اطلاعاتی قبل از شرکت در کلاس و بعد از کلاس تفاوت معنی‌دار وجود دارد. صیامیان و شهرابی (۱۳۸۳) در پژوهش خود، شرط بقای بشریت را توانایی در مکان‌یابی، تجزیه و تحلیل و استفاده از اطلاعات به‌طور کافی و با مهارت می‌دانند و پیشنهاد می‌کنند کتابداران باید با توجه به سواد اطلاعاتی اندک افراد تحصیل‌کرده و استانداردهای ۹ گانه انجمن کتابداران آمریکا درباره سواد اطلاعاتی و رهنمودهای ایفلا، به توسعه سواد اطلاعاتی بپردازند. پورنقی (۱۳۸۶) در پژوهشی به بررسی میزان سواد اطلاعاتی بین کتابداران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران و تربیت مدرس پرداخته است. سیامک (۱۳۸۶) در پژوهش خود، تدوین ابزاری استاندارد برای سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان کارشناسی را بررسی کرده است. پژوهش به روش پیمایشی می‌باشد و برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داده سواد اطلاعاتی دانشجویان جدید و سال آخر از حد متوسط کمتر است و بین مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان جدید و سال آخر کارشناسی تفاوت وجود دارد. بنابراین فضای آموزشی دانشگاه در افزایش سواد اطلاعاتی دانشجویان مؤثر است. تفاوت پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های مشابه، در نوع پرسشنامه است. در سایر پژوهش‌ها از پرسشنامه نوع «خودسنجی» استفاده شده است، اما در این پژوهش پرسشنامه از نوع «سنجش واقعی» است. همچنین پژوهش انگورج تقوی گویای این امر است که کتابداران کتابخانه‌های عمومی از سواد اطلاعاتی بالایی برخوردار نیستند و به این نتیجه رسید که سطح سواد اطلاعاتی کتابداران در حد متوسط بوده و در حد مطلوبی قرار ندارد. جانسون و جنت^۴ (۲۰۰۵) در پژوهشی که با عنوان «آموزش کتابخانه‌ای و سواد اطلاعاتی» انجام دادند، سعی کردند تا یک کتاب‌شناسی گزیده یا منابعی نو در زمینه آموزش کتابخانه‌ای و سواد اطلاعاتی فراهم کنند؛ از این رو تعدادی مقاله نشریات، تک‌نگاشت، و فهرست که آموزش کتابخانه‌ای و سواد اطلاعاتی را مورد ارزیابی قرار داده‌اند، معرفی می‌کنند. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به عنوان یک منبع مرجع فوری توسط کتابداران و گروه‌های علاقه‌مند به آموزش کتابخانه‌ای و سواد اطلاعاتی استفاده شود. جوینت و والیس^۵ (۲۰۰۵) در پژوهشی در انگلستان با عنوان «سواد اطلاعاتی و نقش کتابخانه ملی و انجمن‌های اطلاع‌رسانی» به بررسی قوانین انجمن‌های ملی کتابداری، تقویت سواد اطلاعاتی و افزایش علاقه به کارهای عملی کتابداری و حرفه‌های اطلاع‌رسانی پرداختند. بررسی‌ها نشان داد که قوانین پویای انجمن‌ها برای کتابخانه‌ها و حرفه‌های اطلاع‌رسانی در کشورهای مختلف جهان، بر این نکته دلالت دارد که حرفه‌ها باید از انجمن‌های علمی

4. Johnson & Jent

5. Joint & Wallis

خودشان استفاده کنند و تأکید کردند که انجمن‌های ملی و حرفه‌ای باید با سیاست آینده‌نگری و به‌طور واحد به حمایت‌های حرفه‌ای، تشویق موقعیت‌های شغلی، مدیریت صحیح و استفاده از سواد اطلاعاتی بپردازند. زوکی^۶ (۲۰۰۵) در پژوهشی که با عنوان «آموزش سواد اطلاعاتی توسط کتابداران دانشکده‌های دولتی در امریکا» در دانشگاه «ساوترن ایلینویز» در کاربوندیل انجام داده، به کشف این نکات که: کتابداران دانشکده‌های دولتی تا چه میزان از گزارش نهایی ALA، ACRL و معیارهای سواد اطلاعاتی در سطوح بالای تحصیلی آگاه هستند؛ تا چه میزان مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانشجویان آموزش داده می‌شود؛ و کدامیک از مهارت‌های پیشنهاد شده تدریس شده و این تدریس تا چه میزان تحت تأثیر متغیرهای جمعیتی قرار می‌گیرد، پرداخته است. نتایجی که از این پژوهش به دست آمد از این قرار است: در دانشکده‌ها کتابداران برای تحصیلات عالی به بیشتر باید با معیارهای سواد اطلاعاتی آشنا شوند و پنج معیار سواد اطلاعاتی تا جایی که ممکن است باید به دانشجویان آموزش داده شود. برای رسیدن به این هدف، کتابداران باید دوره‌های آموزشی نحوه تدریس را بگذرانند و زمان بیشتری نیز به آموزش سواد اطلاعاتی اختصاص داده شود. به علاوه سواد اطلاعاتی باید جزو اهداف برنامه‌های ارزیابی نتایج کار دانشکده قرار گیرد.

بایلی^۷ (۲۰۰۸) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «نقش آموزشی کتابدارها در کتابخانه‌های دانشگاه ایالات متحده» به این مسئله پرداخته است که کتابدارهای دانشگاهی به‌طور فزاینده‌ای مسئولیت‌هایشان افزایش یافته است و در راستای توسعه و آموزش سواد اطلاعاتی در سازمان‌های مشغول فعالیت هستند. در این پژوهش به بررسی آموزش سواد اطلاعاتی و توصیف نقش‌های آموزشی در چهار کتابخانه دانشگاهی در ایالات متحده می‌پردازد. سؤالات اساسی این پژوهش آن است که تا چه حد کتابخانه‌های دانشگاهی در خدمت هستند و آموزش سواد اطلاعاتی را فراهم می‌کنند؟ همچنین کتابدارها چه گزارش‌هایی از فعالیت‌ها و توانایی‌های آموزشی‌شان داده‌اند؟ هشت سؤال آنلاین به ۲۷ کتابدار دانشگاهی توزیع شد و مصاحبه‌هایی بین محقق و کتابدارهای نماینده هر یک از کتابخانه‌های دانشگاهی انجام شد. نتایج به دست آمده این بود که آموزش سواد اطلاعاتی در بین دانشگاه‌ها متفاوت است اما روی هم رفته وسعت آن نسبتاً پایین است. مهم‌ترین نتایج این مطالعه به این شرح است: ۱) کتابدارهای دانشگاهی به عنوان نقش آموزشی در دانشگاه‌ها خدمت می‌کنند؛ ۲. مهم‌ترین نقش آموزشی برای آسان کردن یادگیری مادام‌العمر است؛ ۳. نقش آموزشی، نیازهای کاربران را بهتر مشخص می‌کند؛ و ۴. آموزش سواد اطلاعاتی نیازمند برنامه‌ریزی و ضوابط آموزشی است. پیشنهادها به دست آمده در این پژوهش آن است که تمرین‌های آموزشی زیادتری برای افزایش مهارت‌های آموزشی سواد اطلاعاتی کتابدارها انجام شود.

6. Zuke

7. Bailey

ساندرس^۸ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «آینده سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی: مطالعه دلفی»، به اهمیت سواد اطلاعاتی در کتابداری دانشگاهی پرداخته است. در این مقاله به ۱۳ مهارت از مهارت‌های سواد اطلاعاتی در راستای هدف‌های آینده، برای ارزیابی سواد اطلاعاتی در یک سال آینده می‌پردازد و به این نتیجه رسیده است که باتوجه به اهمیت سواد اطلاعاتی و نقش کتابداران در آینده، در این میان تعدادی از کتابداران دانشگاه مانع تحقق بخشیدن و رویاروشدن با پیشرفت‌های تکنولوژی و دگرگونی‌های مؤثر هستند. اما پژوهش حاضر درصدد است به بررسی وضعیت مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه ملی و میزان انطباق آن با استاندارد (ACRL) بپردازد. به این منظور، به سؤالات اساسی زیر پاسخ داده می‌شود:

۱. مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیر کتابداری) کتابخانه ملی از نظر درک درست نیاز اطلاعاتیشان در چه حد است؟
۲. مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیر کتابداری) کتابخانه ملی در راهبردهای جست‌وجوی اطلاعات در چه حد است؟
۳. میزان انطباق مهارت‌های سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه ملی با استانداردها در چه حد است؟

روش پژوهش

دو شیوه اصلی سنجش سواد اطلاعاتی عبارتند از: «خودسنجی» و «سنجش واقعی». در خودسنجی یادگیرندگان به قضاوت عملکرد خود می‌پردازند، اما در «سنجش واقعی» توانایی و مهارت افراد مستقیماً اندازه‌گیری می‌شود (داورپناه، سیامک، ۱۳۸۸). در شیوه نخست مستقیماً از فرد سؤال می‌کنیم مثلاً با فنون جست‌وجو در چه سطحی آشناست. اما در شیوه دوم با طرح یک سؤال مشخص، میزان توانایی او را در این مورد می‌سنجیم؛ دقت و صحت این شیوه بیشتر خواهد بود. پژوهش حاضر از رویکرد کمی استفاده کرده و در میان روش‌های کمی، از روش پیمایشی بهره می‌برد. برای گردآوری داده‌های این پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده و با استفاده از شیوه دوم یعنی «سنجش واقعی» در ساخت پرسشنامه، توانایی و مهارت افراد مستقیماً اندازه‌گیری شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کتابداران شاغل در کتابخانه ملی با تحصیلات کتابداری و غیر کتابداری است. از ۲۵۰ نفر جامعه مورد مطالعه (کتابداران کتابخانه ملی)، ۱۸۲ نفر پاسخ‌گو بودند (منظور از کتابدار طبق تعریف دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی کسی است که با داشتن دانش کتابداری به کار کتابداری و امور فنی آن اشتغال داشته باشد) (سلطانی، راستین، ۱۳۷۹). برای تدوین پرسشنامه، مؤلفه‌ها و عوامل از

8. Saunders

آثار مختلف گردآوری شده که به علت کثرت تحقیقات انجام شده، فقط به چند مورد از آنها اشاره می‌شود که در جدول ۱ آمده است.

ردیف	مؤلفه‌ها	منبع
۱	نیاز اطلاعاتی را مشخص می‌کند.	- نظری، ۱۳۸۴، ص ۲۲ -ACRL, ۲۰۰۲
۲	آشنایی با انواع منابع اطلاعاتی	- نیلی، ترزه، ۱۳۸۹، ص ۳۲ -ACRL, ۲۰۰۲
۳	توانایی ارزیابی اطلاعات و منابع اطلاعاتی	- تقوی، ۱۳۷۷، ص ۶ - سراج، ۱۳۸۳ - نظری، ۱۳۸۴، ص ۱۴ -ACRL, ۲۰۰۲ -ALA, ۲۰۰۵
۴	تدوین راهبردهای جست‌وجو و بازیابی اطلاعات	- پریوخ، ۱۳۸۶، ص ۲۱ - سراج، ۱۳۸۳
۵	توانایی استفاده مؤثر از اطلاعات	- امامی، ۱۳۸۵ - سراج، ۱۳۸۳ - نظری، ۱۳۸۴، ص ۱۴ -ACRL, ۲۰۰۲ -ALA, ۲۰۰۵
۶	توانایی سازماندهی اطلاعات	- تقوی، ۱۳۷۷، ص ۶
۷	توانایی تلفیق اطلاعات جدید در دانش موجود	-ACRL, ۲۰۰۲ -Council of Australian University Library, ۲۰۰۱
۸	توانایی ذخیره کردن اطلاعات	-Council of Australian University Library, ۲۰۰۱
۹	به‌کارگیری اطلاعات برای حل مسئله	-ACRL, ۲۰۰۲ -Bawden, ۲۰۰۱, ۲۳۰ -Behrens, ۱۹۹۴, ۳۱۰
۱۰	آشنایی با موارد اخلاقی، حقوقی و اقتصادی مربوط به اطلاعات	-ACRL, ۲۰۰۲

جدول ۱

مؤلفه‌ها و استانداردهای سواد اطلاعاتی در جهان از دیدگاه صاحب‌نظران

یافته‌ها

ویژگی‌های جنسیت و گروه تحصیلی پاسخ‌گویان

جدول ۲

توزیع فراوانی
جنسیت ورشته تحصیلی

جمع	مرد	زن		
۱۱۹	۲۲	۹۷	فراوانی	کتابداری
۱۰۰/۰	۱۸/۵	۸۱/۵	درصد	
۶۳	۲۱	۴۲	فراوانی	غیرکتابداری
۱۰۰/۰	۳۲/۳	۶۷/۷	درصد	
۱۸۲	۴۳	۱۳۹	فراوانی	جمع
۱۰۰/۰	۲۳/۲	۷۶/۸	درصد	

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، از میان ۱۸۲ نفر پاسخ‌گو، در مجموع ۷۶۸ درصد افراد کتابدار را زنان و ۲۳/۲ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. در گروه کتابداری از میان ۱۱۹ نفر پاسخ‌گو، ۸۱/۵ درصد را زنان و ۱۸/۵ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. درحالی‌که در گروه غیرکتابداری از میان ۶۳ نفر پاسخ‌گو، ۶۷/۷ را زنان و ۳۲/۳ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. به عبارتی دیگر مردان در گروه رشته‌های غیرکتابداری بیشتر از گروه کتابداری هستند.

۱. میزان مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی از نظر درک درست نیاز اطلاعاتیشان در چه حد است؟

سؤال اول پژوهش در واقع به بررسی وضعیت مهارت سواد اطلاعاتی واقعی و پایه کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) از نظر شناخت ماهیت و گستره نیاز اطلاعاتی می‌پردازد.

جدول ۳

آزمون کای اسکور برای بررسی
سؤال یکم پژوهش

نتیجه	$p \leq 0.05$	مقدار کای اسکور	حداقل ۶۰ درصد نمرات (فراوانی مورد انتظار)	حداکثر نمرات	فراوانی مشاهده شده	تعداد
آزمون معنی‌دار است	۰/۰۴	۶۰/۳	۱۴۱۹/۶	۲۳۶۶	۱۱۲۷	۱۸۲

همان‌گونه که در جدول ۳ مشهود است، می‌توان گفت بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار تفاوت معنی‌دار وجود دارد، به طوری که مهارت‌های کتابداران (اعم از

فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی به‌طور معنی‌داری کمتر از ۶۰ درصد است.

۲. مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی در راهبردهای جست‌وجوی اطلاعات در چه حد است؟

سؤال دوم پژوهش در واقع به بررسی وضعیت مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) با توجه به شناخت و آگاهی آنان از شیوه‌های مؤثر و کارآمد برای دسترسی به اطلاعات مورد نیاز، می‌پردازد.

نتیجه	$p \leq 0/05$	مقدار کای اسکویر	حداقل ۶۰ درصد نمرات (فراوانی مورد انتظار)	حداکثر نمرات	فراوانی مشاهده شده	تعداد
آزمون معنی‌دار نیست	۰/۸۲	۲/۵۹	۲۲۹۳/۲	۳۸۳۲	۲۲۱۶	۱۸۲

جدول ۴

آزمون کای اسکوئر برای بررسی سؤال دوم پژوهش

با توجه به جدول ۴ می‌توان گفت بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار تفاوت معنی‌دار وجود ندارد. به طوری که مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی در راهبردهای جست‌وجوی اطلاعات در حد ۶۰ درصد است.

۳. میزان انطباق مهارت‌های سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه ملی با استانداردها در چه حد است؟

سؤال سوم پژوهش به روشن‌تر کردن سطح مهارت‌های سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه ملی بر اساس استانداردهای سواد اطلاعاتی (قاسمی، ۲۰۱۰) می‌پردازد.

نتیجه	$p \leq 0/05$	مقدار کای اسکویر	حداقل ۶۰ درصد نمرات (فراوانی مورد انتظار)	حداکثر نمرات	فراوانی مشاهده شده	تعداد
آزمون معنی‌دار است	۰/۰۰۰	۴۰۸/۲۹	۶۱۲۳۶۳/۶	۱۰۲۰۶۵۶	۱۰۳۷۴	۱۸۲

جدول ۵

آزمون کای اسکوئر برای بررسی سؤال سوم پژوهش

در جدول ۵، بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار تفاوت معنی‌دار وجود دارد. یعنی انطباق مهارت‌های سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه ملی با استانداردها به‌طور معنی‌داری کمتر از ۶۰ درصد است.

جدول ۶

توزیع فراوانی میزان پاسخ‌گویی
 افراد حجم نمونه به سؤالات
 آزمون سواد اطلاعاتی به
 تفکیک استانداردهای پنجگانه

جمع	غیرکتابداری	کتابداری		
			درصد	درصد
۵۱/۶۰	۴۶/۵۶	۵۴/۲۷	درست	استاندارد ۱
۵۷/۵۱	۵۴/۴۲	۵۹/۱۴	درست	استاندارد ۲
۵۴/۳۴	۵۱/۹۰	۵۵/۶۳	درست	استاندارد ۳
۴۳/۹۶	۴۱/۲۷	۴۵/۳۸	درست	استاندارد ۴
۵۷/۶۱	۵۴/۶۵	۵۹/۱۸	درست	استاندارد ۵

محقق، برای بررسی میزان مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران به تفکیک رشته تحصیلی (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) با توجه به توزیع فراوانی پاسخ‌گویی کتابداران به ۳۴ سؤال سواد اطلاعاتی که براساس استانداردهای پنجگانه است، نمره میانگین سواد اطلاعاتی آنان را محاسبه کرده است. همانطور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود، کتابداران در تمامی استانداردها (به جز استاندارد ۴) بیشتر از ۵۰ درصد سؤالات را پاسخ داده‌اند. البته این میزان در استاندارد پنجم حداکثر به ۵۷/۶۱ درصد می‌رسد، یعنی آنان بیشتر از ۵۰ درصد و کمتر از ۶۰ درصد توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات را داشته‌اند. در استاندارد چهارم کتابداران تنها به ۴۳/۹۶ درصد سؤالات توانسته‌اند پاسخ درست بدهند (در این استاندارد با مشکل بیشتری مواجه هستند). در مجموع با توجه به درصد پاسخ به گزینه‌های درست سؤالات سواد اطلاعاتی، پاسخ‌دهندگانی که در رشته کتابداری تحصیل کرده‌اند در مقابل افراد رشته غیرکتابداری، در پاسخ‌گویی به گزینه‌های درست موفقیت نسبی داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

باتوجه به نتایج حاصله از پژوهش حاضر و پژوهش‌های پیشین در خارج از کشور و در ایران، در مجموع سطح مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری در حد مطلوب نیست؛ اما با مقایسه بین نتایج حاصله از این پژوهش با نتایج حاصله از پژوهش‌های پیشین در مورد سواد اطلاعاتی کتابداران در مکان‌ها و موقعیت‌های

شغلی براساس رشته تحصیلی آنها و در مقایسه با استانداردهای سواد اطلاعاتی، مغایرت وجود دارد. با بررسی پژوهش‌های پیشین که نوع پرسشنامه تدوین شده از نوع «خودسنجی» بوده است، یادگیرندگان به قضاوت عملکرد خود پرداخته‌اند، به جز یک مورد پژوهش (سیامک، ۱۳۸۶) با عنوان «تدوین ابزاری استاندارد برای سنجش مهارت‌های سواد اطلاعاتی پایه دانشجویان مقطع کارشناسی و آزمون آن بر روی دانشجویان دانشگاه فردوسی» از نوع دوم پرسشنامه یعنی «سنجش واقعی» استفاده شده است. در پژوهش حاضر با استفاده از این نوع پرسشنامه، افراد پاسخ‌دهنده توانایی و مهارت سواد اطلاعاتی خود را به طور مستقیم سنجیده‌اند. باتوجه به اینکه هر جواب درست یک امتیاز محسوب شده است، نتایج حاصله به این شرح است: کتابداران فارغ‌التحصیل در رشته کتابداری فقط در استاندارد اول یعنی شناخت و تعیین ماهیت و گستره نیاز اطلاعاتی خود و مراجعه‌کنندگان به آنها، نسبت به کتابداران فارغ‌التحصیل سایر رشته‌ها از مهارت سواد اطلاعاتی بیشتری برخوردار هستند، اما در سایر مهارت‌ها هیچ تفاوتی بین دو گروه کتابداری و غیرکتابداری وجود ندارد. شاید یکی از عوامل مؤثر در این تفاوت تحصیل در رشته کتابداری به دلیل گذراندن واحدهای درسی مرتبط با استاندارد اول در میزان مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران است. اما براساس نتایج آزمون حاضر مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران بدون در نظر گرفتن رشته تحصیلی آنها می‌توان چنین عنوان کرد که ۱۸۲ نفر از کتابداران کتابخانه ملی به شیوه‌ای مؤثر و کارآمد به اطلاعات مورد نیاز دسترسی پیدا می‌کنند؛ همچنین مهارت آشنایی با مناسب‌ترین روش‌های جست‌وجو، شناخت نظام‌های بازیابی اطلاعات برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز، انتخاب و اجرای راهبردهایی برای طرح جست‌وجو را در سطح مطلوبی دارا هستند، اما از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی، مهارت‌های کتابداران (اعم از فارغ‌التحصیلان کتابداری و غیرکتابداری) کتابخانه ملی به طور معنی‌داری کمتر از ۶۰ درصد است. سواد اطلاعاتی ابزاری برای یادگیری است و حلقه‌ای برای برقراری پیوند بین منابع و یادگیرنده که فرآیند یادگیری را تسهیل کند و با تفکر خلاق، آن را گسترش دهد. کتابداران چون بیشترین ارتباط را با منابع دارند از مفهوم سواد اطلاعاتی بیشتر بهره می‌گیرند. بنابراین یکی از وظایف کتابداران، آموزش سواد اطلاعاتی به کاربران است. باتوجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت که کتابداران برای پاسخ دادن به انواع نیازهای اطلاعاتی‌ای که وجود دارد، باید توانایی و قابلیت مهارت سواد اطلاعاتی خود را افزایش دهند و این مهم نیاز به آموزش رسمی دارد تا با حرکت به سوی تفکر نقاد، خلاق و آموزش پژوهش‌محور، زمینه‌های توسعه سواد اطلاعاتی فراهم شود. این پژوهش عملاً نشان داد که بین میزان سواد فارغ‌التحصیلان کتابداری (که علی‌القاعده باید نسبت به فارغ‌التحصیلان سایر رشته‌ها از سواد اطلاعاتی بیشتری برخوردار باشند) با

دانش آموختگان سایر رشته‌ها تفاوت معناداری وجود ندارد. این یافته‌ها مؤید این نظر است که باید در طرح درس کارشناسی و ارشد کتابداری تغییرات لازم داده شود. مشارکت در کارگاه‌ها می‌تواند سواد اطلاعاتی کتابداران را ارتقا بخشد. ما کتابداران داعیه این را داریم که عهده‌دار سواد اطلاعاتی هستیم، بنابراین باید به این امر توجه بیشتری داشته باشیم. پیشنهاد دیگر به مدیران سازمان است. به نظر می‌رسد قدم اول، برگزاری کارگاه‌هایی است که به نیازهای فراگیران و به روش‌های یادگیری آنها توجه دارند و از روش‌های تدریس سؤال و جواب، بحث و گفت‌وگو و تمرین استفاده می‌کنند و امکان مشارکت همه فراگیران را در روند آموزش و یادگیری فراهم می‌کنند؛ این نوع از کارگاه‌ها می‌توانند به اهداف خود یعنی تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابداران برسند. همچنین مدیران به تفاوت بین مهارت سواد اطلاعاتی کتابداران، قبل از شرکت در کلاس و کارگاه سواد اطلاعاتی با بعد از کلاس؛ دعوت از استادان و پیش‌کسوتان کتابداری برای ارائه دوره‌های آموزشی و توجیه نقش کتابخانه ملی و کتابداران در توسعه اهداف آموزشی - پژوهشی حرفه کتابداری؛ بررسی نقش کتابخانه ملی در جهت‌الگوسازی آموزش مهارت سواد اطلاعاتی در کشور؛ و ارزیابی کیفی کتابداران برای آشنایی با مهارت سواد اطلاعاتی در بدو استخدام و تداوم آن در طول سابقه کار، توجه داشته باشند.

منبع

- امامی، حسین (۱۳۸۵). «تعریف سواد اطلاعاتی، سواد ارتباطات و سواد ICT». از: <http://prblog.blogfa.com/post>
- انگورج تقوی، معصومه (۱۳۸۷). «بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- پریرخ، مه‌ری؛ عباسی، زهره (۱۳۸۳). «آموزش سواد اطلاعاتی: روش‌ها و راهبردها». در: *مجموعه مقالات آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها (۱ و ۲ خرداد)*. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- پورنقی، رؤیا (۱۳۸۶). «بررسی تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران و تربیت مدرس». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- تقوی، مهدی (۱۳۷۷). «سواد اطلاعاتی و سواد کامپیوتری (قسمت اول)». *پژوهشنامه اطلاع‌رسانی*، ۲(۱۲): ۶-۷.
- داورپناه، محمدرضا؛ سیامک، مرضیه (۱۳۸۸). «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش سواد اطلاعاتی پایه و

- واقعی دانشجویان مقطع کارشناسی». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۲(۱).
- سراج، شهنواز (۱۳۸۳). «مفهوم سواد اطلاعاتی و باسواد اطلاعاتی در یک نگاه از دید کتابخانه». *مجله الکترونیکی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران*، ۳(۳). از: <http://www.irandoc.ac.ir>
- سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین (۱۳۷۹). *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- سیامک، مرضیه (۱۳۸۶). «تدوین ابزاری استاندارد برای سنجش مهارت‌های سواد اطلاعاتی پایه دانشجویان مقطع کارشناسی و آزمون آن بر روی دانشجویان دانشگاه فردوسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- صیامیان، حسن؛ شهرابی، افسانه (۱۳۸۳). «ویژگی‌های باسواد اطلاعاتی در قرن بیست و یکم». در: *همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها (مجموعه مقالات)*. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- قاسمی، علی حسین (۱۳۸۹). «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی». کنفرانس سالانه انجمن کتابخانه‌های آمریکا. از: <http://iraninfolit.persianblog.ir>
- نظری، مریم (۱۳۸۴). *سواد اطلاعاتی*. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- نیلی، ترزا (۱۳۸۹). *سنجش سواد اطلاعاتی با استفاده از ابزارها و تکالیف استاندارد*. ترجمه علی‌اکبر خاصه، رحیم علیجانی. تهران: چاپار، ۱۳۸۹.

- American Library Association (ALA). (2005). "Information literacy competency standards for higher education". from: <http://www.ala.org/acrl/standards>
- Association of College and Research Libraries (ACRL) (2003). "Information literacy competency standards for higher education". from: <http://www.ala.org/content/navigation>
- Bailey, Donnal (2008). "The teaching role of librarians at the United States service academy libraries". Ph.D. Capella University. Retrieved December 15, 2009, from: <http://www.proquest.umi.com>
- Bawden, David (2001). "Information and digital literacies: A review of concepts". *Journal of Documentation*, 57(2): 218 – 259 .from: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=864156>
- Behrens, Shirley J. "A conceptual analysis and historical overview of information literacy". *College and Research Libraries*, 55(4): 309-322. from: <http://www.rebeccamoorehoward.com/bibliographies/information-and-information-literacy>
- Council of Australian University Librarians. (2001). "Information literacy standards". from: <http://archive.caul.edu.au/info-literacy/index.html>
- Johnson, Anna Marie; Jent, Sarah. (2005). "Library instruction and information literacy".

- References Services Review*, 33(4): 487- 530. from: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm>
- Joint, Nicholas; Wallis, Jake (2005). "Information literacy and the role of national library and information associations". *Library Review*, 54(4): 213-217.
- Saunders, Laura (2009). "The future of information literacy in Academic Libraries: A delphi study". *portal: library and the Academy*, 9(1): 99-115.
- Zuke, Janice E. (2005). "The teaching of information literacy by public community college librarians in the United State". Southern Illinois University at Carbondale. from: <http://vufind.carli.illinois.edu>

Archive of SID